

מצוות שחיטת הפסח - שיטת הרמב"ם

- א. מבוא
- ב. טמא מת ביום השביעי לטהרתו
- ג. פסח שני לטמא שרץ ושאר טמאים בפסח ראשון
- ד. ערל בעשיית הקורבן וערל באכילה
- ה. דרך רחוקה
- ו. אונן
- ז. שחיטת פסח על היחיד
- ח סיכום

א. מבוא

במניין המצוות, מונה הרמב"ם שתי מצוות נפרדות לתהליך הקרבת קורבן הפסח - מצוות שחיטתו (עשה נה), ומצוות אכילתו (עשה נו). ראשונים ואחרונים התקשו מדוע הרמב"ם מנה שתי מצוות נפרדות, ולא ראה בהן שני חלקים של מצווה אחת.¹ וכדברי ר' דניאל הבבלי (שו"ת מעשה ניסים סי' ה):

התבוננתי במה שזכרו זצ"ל בשורש י"א מזה הספר,² כי כל מה שבא לחכמים בו מאמר, כי העניין 'פלוני ופלוני מעכבין זה את זה', הדבר ברור כי הוא מצווה אחת... וקשיא לי, אליבא דהא מימרא לחדא, ואפילו מדידיה ז"ל, שהרי אכילת פסחים, או³ מעכבא או לא, פלוגתא דר' יהושע ור' נתן ורבנן... ורבנן סברי, אכילת בשר מעכבא... והוא עצמו ז"ל פסק כרבנן, דאכילה מעכבא. ואם כן הויא לה שחיטת הפסח וזריקת דמו ואכילתו כולן מצווה אחת... והנה עמדו בזה המשפט שתי האותות הנזכרות: האחת, כי אמרו בו מעכב. והשנית, כי התכלית המבוקש לא יושג בחלק אחד מאלו החלקים, וא"כ ראוי שקבוצם הוא העניין הנמנה, ומה הפרש בין זה לבזיכין... וא"כ נשתוו.

ר' אברהם בן הרמב"ם משיב לר' דניאל הבבלי:

1. הר"י פערלא (על סהמ"צ לרס"ג, עשין מז-מט) כתב: "רבינו הגאון ז"ל (=רס"ג) לא הלך בדרך זו, אלא ס"ל דעשיית הפסח ואכילתו, מצווה אחת הן; דאין כל עשייתו אלא הכשר אכילתו. ואע"ג דאכילתו בלילה ועשייתו אינה אלא ביום, היינו משום דליכא הקרבה אלא ביום, בכל הקרבנות כולן, כדכתיב: "ביום צוותו". אבל ודאי עיקר עשייתו, אינה אלא הכשר אכילתו. דמעיקרא לא בא אלא לאכילה".
2. ספר המצוות.
3. צ"ל אי.

ואמרם אכילת פסחים מעכבא לזריקה, אין זה בקשור הזריקה באכילה ואכילה בזריקה... ואיך יתכן שיאמר זה, או יקיש לבזיכי לבונה ולחם הפנים, עם היות השחיטה תלויה בזמן אחר, חוץ מזמן מצות האכילה: כי מצוות השחיטה מחובת יום ארבעה עשר... ומצוות אכילה בלילי חמשה עשר... ואין כזה ארבעת מינים שבלולב, ולא בזיכין, ולא לחם הפנים.

ועוד: שחיטת הפסח, מצווה שיש בה כרת; ואכילתו דומה לשאר מצוות עשה שאין בה כרת, כי לו קרב הפסח בזמנו ונמנע מלאכלו לילי ט"ו, כבר קיים המצווה בשחיטה, ופטור מן הכרת ופטור מן פסח שני. ואיננו כאשר חשבת, כי בשחיטה לא קיים המצווה אם לא אכל, אבל בשחיטה קיים המצווה, כאשר היו לו אוכלין ראויין, ואפילו לא אכלו.⁴

לפי ר' אברהם, משתי סיבות יש למנות את ההקרבה והאכילה כשתי מצוות: זמני קיומן שונים, ותוקף חיובן שונה – על אי-שחיטת הקורבן מתחייבים כרת ופסח שני, ואילו אי-אכילתו היא ביטול עשה בלבד.⁵ האחרונים הוסיפו ותירצו באופנים שונים את קושיית ר' דניאל הבבלי.⁶

בעל משאת משה (סי' צ) כתב ששחיטת הרמב"ם נובעת מכך שבקורבן פסח אין כלל ציווי מפורש בתורה על הקרבת הקורבן, כל הציווי שנאמר בתורה הוא "ושחטו" או "ועשית". שאר חיובי הקורבן (=שפיכת הדם, הקטרת האימורים) נלמדים מדרשת חז"ל בתורת כהנים (צו פרשה יא פרק יח): "אשר ציוה ה'... להקריב את קרבניהם... בהר סיני", הכוללים פסח, בכור ומעשר. מכיוון שהתורה מדגישה שבקורבן פסח יש מצווה מיוחדת של שחיטה, ואינה כותבת מפורשות מה עושים עם הדם ואימורים, כוונתה לומר שהשחיטה היא העיקר, וההקרבה נלווית למצוות השחיטה. יוצא שעל פי פשטי הפסוקים, חיובי

4. לדעת הר"י פערלא, רס"ג סבור כי מחלוקת חכמים ורבי נתן אם אכילה מעכבת או לא, היא רק לעניין שאינו זקוק להקריב פסח שני: "משום דכיון דנשחט בהכשר ונזרק עליו הדם, כבר הורצה הרצאת דמים. ושוב אי אפשר לו להביא פסח שני, ולהקריבו ע"ג המזבח... אבל מכל מקום, מכרת לא נפטר, כל כמה דלא נאכל הפסח. דלעניין זה, אכילת הפסח מעכבת, והוא צריך להביא פסח אחר, אלא שאין לו תקנה" להבנתו, גם חכמים וגם ר' נתן סבורים שאם לא אכל לא יצא ידי חובתו, וגם לא פקע ממנו חיוב כרת במזיד, "דמעיקרא לא בא אלא לאכילה". ולדבריו, זו היא שיטת ר' דניאל הבבלי המקשה על הרמב"ם.

5. הר"י פערלא (שם) כותב שגם היראים (סי' תה) סבור שמצוות שחיטה ומצוות אכילה הן שתי מצוות נפרדות.

6. בשו"ת בית הלוי (ח"א סימן ב אות ז) כתב שבפסח יש חיוב אכילה אישי של האדם המנוי, וזאת לעומת שאר הקורבנות שבהם החיוב הוא שהקורבן יאכל. וממילא בשאר הקורבנות האכילה היא פרט ממצוות הקורבן, ואילו בפסח זו מצווה נפרדת. בניגוד לדברים אלו, סבור ר"י פערלא (שם) שחיוב האכילה בפסח הוא על החבורה בכללותה, ולא על היחיד בתוך החבורה.

הקרבת קורבן פסח הפוכים מחיובי שאר הקורבנות: בעוד שבשאר הקורבנות, השחיטה מטרתה לצורך ההקרבה, בפסח עיקרי המצווה הם השחיטה ואכילת הבשר.⁷

דברים אלו הם גם בעלי משמעות רעיונית, הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ב פל"א) סבור שהאמונה בחידוש העולם "היא שנייה ליסוד הייחוד – לא יעלה על הדעת זולת זה", ומסביר מו"ר הרב יהונתן בלס (מנפת צוף ח"א עמ' 131):

לדעת הרמב"ם, יציאת מצרים היא חידוש העולם יש מאין, כפי שזו משתקפת בהיסטוריה האנושית המתרחשת בתוך המציאות הטבעית... האלילות סגרה לכוחות הטבע... רק האמונה בחידוש העולם יש מאין היא ש"שחררה" את האלוה – כפי שהצטייר במחשבה האנושית – מכבלי העולם הטבעי, על ידי ההכרה שהקב"ה ברא את חוקי הטבע כולם ברצונו החופשי... ביציאת מצרים שוחרר עם זה⁸ העל טבעי, משעבודן של האומות הנשלטות על ידי כוחות הטבע.

לפי זה נראה, ששחיטת קורבן פסח היא בעלת ערך עצמי, מכיוון ששחיטת השה מסמלת את שחיטת אלוהי מצרים, את שחיטת ההשתעבדות לכוחות הטבע הבסיסיים. לכן השחיטה אינה אמצעי אל המטרה, אלא היא-היא המטרה של קורבן פסח. וזאת, כאמור, בהנגדה לשאר הקורבנות, שבהן השחיטה היא אמצעי לעבודה – ההקרבה וזריקת הדם.

שיטתו של הרמב"ם, כי מדברי פשטי הפסוקים נראה שמצוות שחיטת קורבן פסח ומצוות הקרבנות שונות במהותן ממצוות שחיטת שאר הקורבנות,⁹ ומתוך פשטי המקראות הוא לומד שקיימת חלוקה הלכתית בין מצוות השחיטה לבין מצוות האכילה, עומדת בניגוד

7. וראה דברי הרב כשר (תורה שלמה שמות יב אות תל), שסבור כי מקור שיטת הרמב"ם הם דברי המכילתא דרשב"י.

8. עם ישראל.

9. ראה דוד הנשקה, פשוטו של מקרא, כתלנו ט עמ' 143-173. במאמרו החשוב, סוקר פרופ' הנשקה את שיטות פרשני המקרא בשאלת היחס שבין ההלכות הנובעות מפשוטו של מקרא להלכות הנדרשות בחז"ל. ושם בעמ' 150 הוא מציין שכאשר לא קיימת סתירה בין הפשט לדרש. בוודאי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, אך גם במקומות שבהם הדרש סותר את הפשט – מעמדו ההלכתי של הפשט הוא משמעותי. לדבריו, הגר"א באדרת אליהו (פרשת משפטים) מגדיר את היחס המורכב בין הפשט לדרש – כחותם. כשם שבני אדם נבראו בחותמו של אדם הראשון, ובכל זאת הם שונים זה מזה, כך הוא ביחס לפסוקי התורה. הפשט הוא משמעותו המקורית של הפסוק, שהיא המהווה את החותם, ומהפשט נטבעו שאר פניה של התורה, ולכן המדרש יכול להיות אף הפוך מהפשט (כחותם שצורתו החיצונית לאחר ההטבעה מתהפכת). ידיעת הפשט, דווקא במקומות שההלכה המעשית הנלמדת מהמדרש עוקרתו, נותנת את חותמה של ההלכה – גדרה האמיתי והמקורי, לפני שנתהפכה כחומר חותם והתבטאה בצורתה המעשית. בדבריו שם הוא מביא מספר דוגמאות בשיטת הרמב"ם שסבר כן; וראה בעניין זה גם במנפת צוף למו"ר הרב יהונתן בלס (ח"ב עמ' 630-631), שיש השלכה הלכתית לפשט דברי התורה הכותבת דווקא 'עין תחת עין' ולא ממון, במקרה של מודה בחבלה.

לשיטות הראשונים הסבורים כי מטרת השחיטה היא האכילה, ולדעתם קיימת התאמה בין שני חלקי המצווה. כפי שיוכח במאמר, מחלוקת זו אינה רק במניין המצוות, אלא גם בפרטי ההלכות של קורבן פסח. וכפי שיוכח במאמר, שיטתו של הרמב"ם כי קיימת הפרדה – אף הלכתית – בין פשטי המקראות לבין דרשות חכמים, מלווה את הלכות קורבן פסח.¹⁰

ב. טמא מת ביום השביעי לטהרתו

בגמרא (פסחים צ,ב) נחלקו רב ועולא בשאלה האם שוחטין וזורקין הדם בקורבן פסח בשביל מי שהוא עדיין טמא בטומאת שרץ ויטבול לאחר השחיטה, כך שבערב יוכל לאכול את הקורבן בטהרה. לרב אין שוחטים, מפני שצריך עדיין לטבול לטהרתו, וזאת בשונה לטמא שרץ שטבל והוא טבול יום, שעליו ועל מחוסר כיפורים שוחטים, כי טהרתם תבוא ממילא. הגמרא מבארת שלדעת רב, האיסור לשחוט על טמא שרץ הוא מדאורייתא, והוא נלמד מהפסוק (במדבר ט, ו): "ויהי אנשים אשר היו טמאים... ביום ההוא", למרות שטמאי המת המתוארים בפסוק, היו טמאים רק "ביום ההוא", ולערב נטהרו והותרו באכילת קודשים, בכל זאת הם נדחו לפסח שני. וטמא מת ביום השביעי הוא כמו טמא שרץ לעניין זה.

כאורה, העמדת שיטת רב כדין דאורייתא מצריכה להסביר שמחלוקת רב ועולא היא בשאלה: האם מצוות שחיטה ומצוות אכילה קשורות זו בזו. לדעת עולא, מכיוון שהשחיטה היא מצרכי אכילה, לכן אם תהיה אפשרות לאכילה בטהרה, ממילא מותר לשחוט עכשיו, למרות שעתה בעל הקורבן טמא. לדעת רב, עצם השחיטה העכשווית אינה אפשרית, מכיוון שעתה הוא טמא. להלכה, פוסקים רוב הראשונים כרב,¹¹ שאין שוחטים על טמא שרץ שלא טבל לפני השחיטה.

10. היסוד העקרוני בשיטת הרמב"ם, שקיים הבדל הלכתי בין דברים המפורשים בפסוקים ובין הלכות הנלמדות בדרשות חז"ל בהקשר לקורבן פסח, נאמר גם בעניינים שאינם קשורים לחלוקה בין מצוות שחיטה למצוות אכילה. בדברי התורה מפורש שמי שהיה טמא או בדרך רחוקה עושה פסח שני. לדברי הגמרא (פסחים צב ע"ב), וכך הבינו הראשונים (השגות הראב"ד הל' קורבן פסח ה, ב; רש"י שם ד"ה שאלו), שדין כל האונסים שווה ואין חילוק מהותי בין 'דרך רחוקה' ו'טמא מת' לשאר האונסים. ולפי זה דברי הפסוק המזכירים 'טמא' ו'דרך רחוקה' הם דוגמאות למכלול אונסים, ואינם בדווקא. הרמב"ם (קורבן פסח שם) סבור שקיים הבדל הלכתי בין 'דרך רחוקה' ו'טמא לנפש' ובין שאר האונסים: בעוד ש'טמא' ו'דרך רחוקה' שלא הקריבו בראשון, אף אם הזידו בשני, פטורים מכרת 'שכבר נפטר בפסח ראשון מן הכרת', הרי שמי שנאנס או שגג בפסח ראשון – אם לא הקריב גם בשני, ואפילו אם בשוגג, חייב כרת. דברי הרמב"ם הללו הם בניגוד לדברי הגמרא המשווה בין סוגי האונסים – אלו שכתובים בתורה בפירוש ואלו שנלמדים מדרשה.

11. רמב"ם (הל' ביאת מקדש פ"ב ה"ב); וכן נראה מספר החינוך, שכתב (מצוה שפ): "וכן אם נגע בנבלה ובשרץ וכיוצא בהן, ואפילו ביום י"ד, הרי זה טובל ושוחטין עליו אחר טבילה" שדווקא אחר טבילה שוחטין; מנגד, ראה תוספות (פסחים צב ע"ב ד"ה אלו) שהתלבטן בהכרעת הדין.

והנה, כאמור, הגמרא לומדת דין טמא שרץ מטמא מת ביום השביעי שלו, ומכיוון שכך, סבורים הראשונים שהדין זהה בשניהם,¹² ואם לפני השחיטה היזו על טמא מת ביום השביעי שלו וטבל, שוחטים עליו, אך אם לא היזו עליו עד לשחיטת הקורבן, אין שוחטים עליו, כפי הדין בטמא שרץ שלא טבל.¹³ נוסף על כך, לדעתם אין איסור לטמא מת לשלח קורבנות למקדש.

הרמב"ם חולק על דברי הראשונים הללו בשתי נקודות: ראשית, לדעת הרמב"ם, טמא מת אינו יכול לשלוח שום קורבן עד שיטהר. וכדבריו (ביאת מקדש פ"ב הי"ב):

טמא שרץ וכיוצא בו, והערל - משלחין את קרבנותיהם ומקריבין עליהן; חוץ מפסח, שאין שוחטין אותו על טמא שרץ... אבל טמא מת, אין מקריבין עליו קרבן כלל עד שיטהר.

שנית, לדעת הרמב"ם, גם על טבול יום מטומאת מת (=שהיזו עליו וטבל בשביעי) אין שוחטין עליו קורבן פסח, וכדבריו (הל' קרבן פסח פ"ו ה"ב):

טמא מת שחל שביעי שלו להיות בארבעה עשר אף על פי שטבל והוזה עליו והרי הוא ראוי לאכול קדשים לערב, אין שוחטין עליו אלא נדחה לפסח שני.

וזאת בניגוד לטבול יום מטומאת שרץ שעליו שוחטין כדלעיל. לכאורה, דברי הרמב"ם המפרידים בין סוגי טבול יום (שטבול יום משרץ שולח וטבול יום מטומאת מת אינו שולח) נראים מנוגדים לדברי הגמרא הנ"ל, שמשווה בין טמא שרץ לטמא מת. הרמב"ם בהמשך ההלכה כותב את טעמו:

שנאמר: 'זיהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא'. מפי השמועה למדו ששביעי שלהן היה, ועל זה שאלו אם ישחט עליהן והם יאכלו לערב. ופירש להן, שאין שוחטין עליהן.

להבנתו, הבנת דברי הפסוק, כפי שלמדו חז"ל, היא שטמאי מת ביום השביעי שלהם אינן יכולים לעשות הפסח, הפסוק אוסר על כל טמאי מת לעשות הפסח ("ולא יכלו לעשות"), וזאת למרות שמדובר בטמאים שיכולים לאכול בערב. לדעת הרמב"ם, אין קשר בין יכולת אכילת הקורבן בערב לבין קיום המצווה בזמן השחיטה. בזמן השחיטה, האדם מוגדר (בפסוק עצמו) עדיין כטמא מת, למרות שהוא כבר טבול יום ובערב יוכל לאכול את הקורבן. לדעת הרמב"ם, למרות השוואת הגמרא בין טבול יום של שרץ לטבול יום של מת, מהבנת

12. רש"י (פסחים סט ע"ב ד"ה ערל); תוספות (פסחים צ ע"ב ד"ה שחל).

13. תוספות (פסחים צב ע"ב ד"ה אלו) כתבו: שטמא מת הנדחה לפסח שני הוא 'בטמא מת בששי דלא חזי לאכילה לאורתא', והמשנה סבורה כמ"ד שוחטין וזורקין על טמא שרץ, והוכיחו זאת: 'דאי קסבר אין שוחטין, אם כן, 'טמא' דמתני' אף בטמא שרץ, או דטמא מת בשביעי שלו, אם כן אמאי פטור מהכרת, כיון דיכול לטבול'.

חז"ל (=מפי השמועה) את דברי התורה נראה בברור שקיימת הפרדה בין סוגי טבול יום וקיים נתק מוחלט בין מצוות העשייה למצוות האכילה, נתק שהפסוק יוצר גבי טמא מת.

הראב"ד, הסבור כרוב הראשונים לעיל, משיג וכותב:

אין דרך הלכה הולכת כן, שהרי רב שאמר: "אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ", מכאן למד, ואיהו ס"ל שוחטין וזורקין על טבול יום. ואם כן, זה טבול יום, ורחמנא דחייה. אלא האי קרא בשלא טבל ולא הזה, דהיינו טמא שרץ. ומעשה כי הוה, הכי הוה, ששחטו וזרקו עליהם קודם טבילה והזייה; סברו שיעלה להן, ולא שאלו אלא אחר זמן שחיטה, ונדרחו. והכתוב מעיד כן, שאמרו: "אנחנו טמאים לנפש אדם". ואם לאחר טבילה והזייה, מאי טומאה הויא בהו.

להבנתו, יש השוואה מוחלטת בין טמא שרץ שטבל לטמא מת שהוזה וטבל, וכפשט דברי הגמרא. לעומת זאת, לדעת הרמב"ם, הפסוק קובע שטמא מת ביום השביעי אינו מקריב פסח, ומכיוון שקיימות שתי מצוות נפרדות – שחיטה ואכילה, יכולת האכילה אינה משפיעה על מצוות שחיטה, שהרי את מצוות שחיטה אין הם יכולים לעשות.

ומוסיף הרמב"ם שם בהלכה:

במה דברים אמורים, בשנטמא בטומאות מן המת שהנזיר מגלח עליהן; אבל אם היה טמא בשאר טומאות מן המת, שאין הנזיר מגלח עליהן – שוחטין עליו בשביעי שלו, אחר שיטבול ויזה עליו, וכשיעריב שמשו אוכל פסחו.

הראב"ד חולק עליו גם בנקודה זו, וכותב שאין לדברים אלו שום שורש. ורבו האחרונים שדנו בהסבר המחלוקת ובמקור לדברי הרמב"ם.¹⁴

נראה לי, שלדעת הרמב"ם יש שני רבדים של הלכות: האחד, דברים הכתובים מפורשות בתורה. השני, דברים שחז"ל למדו מדברי התורה. לפי זה, פשט דברי התורה מדבר על טמאי מתים שאינם יכולים לעשות את הפסח, כלומר, לשחוט אותו. חז"ל, מפי השמועה, הסבירו שטמאים אלו היו ביום שביעי לטומאתם, והם הוגדרו טמאים לנפש. נראה כי לדעת הרמב"ם, לא ייתכן שהגמרא (המשווה בין טמא שרץ לטמא מת ביום השביעי) תאמר הלכה בהנגדה לפשט דברי התורה, ותחדש שהם כן יכולים לעשות הפסח. ולכן, ברור שדברי הגמרא בעניין טבול יום, מתייחסים דווקא לאותם טמאי מת שאינם מופיעים במפורש בתורה כטמאים. זה רובד אחר של טומאת מת, שאם נסבור שדווקא הם יכולים לעשות

14. ראה בספר המפתח (מהדורת פרנקל), שציינו לאחרונים רבים שדנו במחלוקת זו.

את הפסח בהיותם טבולי יום, ההלכה לא תתנגש בפסוק מפורש. עוד הבין הרמב"ם, שהוא הדין בטבול יום מטומאת שרץ, שגם לגביו אין פסוק השולל זאת.¹⁵

ג. פסח שני לטמא שרץ ושאר טמאים בפסח ראשון

נמצאנו למדים שלדעת הרמב"ם, טמא מת המוזכר במפורש בתורה כמי שאינו יכול להביא את קרבנו, הוא אף טמא מת לאחר הזיה וטבילה ביום שביעי שלו. לכן, לדעתו, אף אם הזיד ולא הביא קרבנו בפסח שני, פטור. וזאת בניגוד לטמא שרץ, שיכול להיטהר ולא נטהר ביום הקרבת הקורבן, וממילא אינו יכול לאכול הפסח בלילה, שנחשב מזיד, וכדברי הרמב"ם (קו"פ פ"ה ה"ד):

טמא שיכול ליטהר בפסח ראשון, שלא טבל אלא ישב בטומאתו עד שעבר זמן הקרבן; וכן ערל שלא מל עד שעבר זמן הקרבן – הרי זה מזיד בראשון. לפיכך, אם לא עשה את השני – אפילו בשגגה – חייב כרת.

המהר"י קורקוס מדייק מדברי הרמב"ם:

וכתב רבינו: עד שעבר זמן הקורבן. נראה שדעתו, שאפילו טבל והוזה קודם שעת אכילה, ויהיה ראוי לאכילה... אינו מועיל, כיוון שבשעת השחיטה לא היה ראוי לאוכלו.

נראה שדיוקו ההלכתי של המהר"י קורקוס מחויב לשיטתנו הנ"ל, שלדעת הרמב"ם יש שתי מצוות נפרדות: שחיטה ואכילה, ואם עבר זמן השחיטה בטומאה, אף אם הוא עדיין יכול לטבול ולאכול את הקורבן בטהרה, הוא מוגדר כמזיד. לפי הבנתו היסודית של הרמב"ם, דין הדחייה לפסח שני מתייחס לזמן העשייה ("ולא יכלו לעשות"), וממילא, על פי זמן העשייה האדם מוגדר שוגג או מזיד. לפי זה, אין צריך לנמק את דינו של הרמב"ם כדברי המהר"י קורקוס, "כיוון שבשעת השחיטה לא היה ראוי לאוכלו", אלא כיוון שבשעת השחיטה היה טמא שיכול להיטהר, והתרשל ולא נטהר.

15. וקשה על דברינו, שאם ההיתר נובע מכך שסוגי הטומאות הללו אינן כתובים מפורשות בתורה, היה צריך להיות מותר גם לטמא מת ביום השביעי לשלוח ולא רק טבול יום כדברי הרמב"ם, שהרי גם טמא מת בטומאה שהנזיר אינו מגלח לא כתוב מפורשות בתורה. ואולי צריך לחלק בין טמא מת עצמו בטומאות שהנזיר אינו מגלח לבין טבול יום באותן טומאות. וראה בחידושי ר' חיים (קורבן פסח פ"ז ה"א), שגם הוא סבור שטבול יום בטומאת מת שכתובה בתורה הוא כטמא מת ואינו מביא קורבנות כלל (=ביאת מקדש). וחילק בדיון טמא מת בטומאה שהנזיר אינו מגלח בה, בין טמא מת לטבול יום. ולדעתו טומאה זו שאינה כתובה מפורש בתורה אינה כלולה באיסור הכללי של הבאת קורבנות לטמא מת אבל כלולה באיסור הייחודי של קורבן פסח.

ד. ערל בעשיית הקורבן וערל באכילה

לדעת הרמב"ם, קיים איסור לערל בשחיטת קורבן פסח, ואיסור זה אינו נובע מאיסורו באכילת הקורבן. וכדבריו (קורבן פסח פ"ה ה"ה): "כשם שמילת עצמו מעכבתו **מלעשות פסח**, כך מילת בניו הקטנים... ואם שחט קודם שימול אותם, הפסח פסול". וקל וחומר אם שחט קורבן על הערל עצמו.¹⁶ וכן הוא כותב (שם פ"ו ה"ז): "ישראל ערל שמל בערב הפסח, שוחטין עליו **אחר שמל**", הרי שדווקא אחר שמל יכול לשחוט. וכן משתמע מדבריו (שם פ"ט ה"ט): "כשם שמילת בניו ועבדיו מעכבתו מלשחוט הפסח, כך מעכבתו מלאכול".

מדברי הראשונים נראה, שהם סבורים שאין פסול מיוחד לשחיטת הפסח לערל, ואיסור אכילה לערל הוא זה שמשליך גם על שחיטת פסחו.¹⁷ ההשלכה הדינית של המחלוקת, היא לגבי מי שמל לאחר ששחטו עליו, האם יכול לאכול לערב.

על דברי הגמרא (פסחים סט,ב), המחלקת בין זקן וחולה המוגדרים 'שלא לאוכליו' משום שאינם יכולים לאכול את הפסח, לבין טמא שלא היזו עליו שהוא 'מיחזא חזי, תקוני הוא דלא מתקן', מקשה הריב"א בתוספות:

אם כן, אמאי אמר ר' אליעזר לעיל: ערל שלא מל ענוש כרת; הא מיחזא חזי, אלא דלא איתקן. וי"ל דשאני התם, דמחוסר מעשה בגופו, וחשיבין ליה שלא לאוכליו.

להבנתם, הפסול בערל שלא שחט נובע מכך שהוא אינו יכול לאכול, אין זה פסול עצמי בשחיטה על ערל, אלא פסול הנובע מכך שהשחיטה היא לצורך אכילה. על דברי התוספות הללו, הקשה האור שמח (קרבן פסח פ"ב ה"ו):

16. וכך כותב בפתח הבית (פסחים סט אות לה) על דברי הרמב"ם הללו (פ"ה ה"ה): "הנה מלשון הרמב"ם כאן יראה להדיא דערל אסור לשחוט פסח אף שרוצה למול אח"כ ויהא ראוי לאכילה אפ"ה אסור דלא גרע ממילת זכריו דמעכבו משחיטה אף אם רוצה למול אח"כ. ועוד דקרא דכתיב המול לו כל זכר ואז יקרב וגו' גם הוא עצמו בכלל וכ"ש לכאורה. אך עי' ברש"י (פסחים סב. ד"ה ערל), שיראה מלשונו הטעם דאין ערל משלח פסח משום דא"א לו לאכול וכו' א"כ יראה דאל"ה היה מותר בשחיטה". ובהמשך דבריו רצה לומר שגם לדעת הרמב"ם הכל נובע מאיסור אכילה של ערל.

17. ראה רש"י (פסחים ס ע"א ד"ה שחטו): "שחטו לערלים - ישראל שמתו אחיו מחמת מילה, והן פסולין מלאכול פסח, דכתיב כל ערל לא יאכל בו". הפסול הוא מצד האכילה; רש"י (סא ע"ב ד"ה זמן): "ערלה וטומאה אינה נוהגת בשאר זבחים כפסח, שכן ערל וטמא משלחין קרבנותיהן, דלא מעכבא בהו אכילת בעלים". הרי שהאכילה היא המניעה להקרבת ערל את קורבן הפסח. ושם (ד"ה וערלה פוסלת); ראה עוד רש"י (סב ע"א ד"ה ערל): "ערל וטמא משלחין קרבנותיהן - בעזרה, חוץ מפסח, דבעינן ראוי לאוכלו שאכילת בעליו מעכבת בו, דכתיב לפי אכלו תכוסו"; תוספות (סא ע"א, השייך לע"ב, ד"ה שחטו): "נראה לר"י דה"נ פליגי בשחט לאוכליו על מנת שיתכפרו שאינם אוכלין כגון חולה וזקן דפסל ביה רב חסדא כמו בערלים, אף על גב דקראי דמייתי בערל כתיבי דמחד קרא דלפי אכלו נפקי וילפי מהדדי לכל מילי".

והנה בחידושי תמהתי עליהם,¹⁸ דאיך נוכל לאמר דערל יעשה פסח, הא קרא כתיבא: "המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו", הרי אף מילת זכריו, דמצווה למולם – כל זמן דהמה ערלים מעכבין אותו מפסחו, כל שכן מילת עצמו, כל זמן שלא מל בודאי אינו עושה... ויצא לנו מזה, דאע"ג דמצד אכילתו הוה מצי לעשות, דמיקרי לר' אליעזר גברא דחזי לאכילה, בכל זאת אינו ראוי לעשות הפסח מצד עשייתו, כל זמן שלא מל, ולא בר הרצאה הוא כלל, אם כן, חסרונו אינו מצד העדר אכילתו בלבד, רק מפני דלגבי פסח לאו בר הרצאה, אף דשאר קרבנותיו משלח, בכל זאת, בפסח אינו משלח [בלא טעמא דאכילת פסח מעכבא].

גם מדברי התוספתא מוכח שאיסור השחיטה הוא בעצם, וכדבריה (פסחים ז,ג): "ערל שנזרק עליו דם ואחר כך מל, הרי זה אין אוכל, וחייב לעשות פסח שני".¹⁹ מחלוקת זו משליכה על הבנת הסוגיה בפסחים דף סא.²⁰

ה. דרך רחוקה

במשנה (פסחים צג,ב) נאמר: "איזו היא דרך רחוקה, מן מודיעין ולחוף". ובגמרא שם נאמר: "אמר עולא: מן מודיעין ולירושלים חמשה עשר מילין הויה... עולא לטעמיה, דאמר עולא: אי זה דרך רחוקה, כל שאין יכול להיכנס בשעת השחיטה". ונחלקו הראשונים, האם הימצאו של האדם במרחק חמשה עשר מילין מירושלים הוא בשעת חצות היום או בשעת נץ החמה. לדעת רש"י, מדובר באדם הנמצא בשעת חצות היום במרחק של 15 מיל, ממילא כל זמן השחיטה הוא אינו יכול להגיע לירושלים, וזה כוונת התורה ב'דרך רחוקה'.²¹ לעומת זאת, הרמב"ם (קורבן פסח פ"ה ה"ט) כותב:

18. וכן הקשה בפתח הבית (פסחים סט אות לה). לא מצאנו את הדברים בחידושי רבינו מאיר שמחה על פסחים, וגם לא במשך חכמה (שהוא קורא גם לו חידושי-כתביו, כמצוין במכתבו לרב ציטרון, שהובא בספר 'חידושי הרב ציטרון קטרוני', עמ' 357).

19. וראה תוספתא כפשוטה (עמ' 612), שבירושלמי (פ"ח ה"ו) התלבטו בעניין זה. וראה תורת שלמה לרב כשר (מילואים לשמות פי"ב אות תשה, מילואים פכ"ה) שמביא את שיטת תוס' רי"ד (פסחים סט ע"א) שכתב: "והאי דקתני ערל שלא מל ענוש כרת, לא בעבור שלא מל שאם שחטו וזרקו עליו ולא רצה למול והפסיד האכילה בעבור זה לא יענוש כרת. אלא הכי פירושו ערל שלא מל ומפני זה לא עשה פסחו ענוש כרת. דאע"פ שהיא ערל שוחטין וזורקין עליו כיון שבידו לתקן עצמו כדמסיק לא מיקרי שלא לאוכליו הילכך אף על פי שהוא ערל יעשה פסחו וישחטו ויזרקו עליו". והקשה בתורה שלמה שם: "הרי בפסוק כתוב מפורש שהשחיטה מעכבת בערל. וכתב: 'שהתוס' רי"ד סובר שזהו רק מצווה לכתחילה אבל אין זה מעכב שאם שחט הקורבן כשר ולא כשיטת הרמב"ם פ"ה מהלכות ק"פ ה"ה... והתוספות רי"ד חולק על דינו של הרמב"ם".

20. ראה בפתח הבית (פסחים סט אות לה) שהתקשה בהבנת שיטת הרמב"ם בסוגיין.

21. ראה שערי היכל פסחים (מערכה קנד עמ' תקצה), שרוב המפרשים נקטו כשיטת רש"י.

מי שהיה בינו ובין ירושלים יום ארבעה עשר עם עליית השמש חמשה עשר מיל או יתר הרי זה דרך רחוקה, היה בינו ובינה פחות מזה אינו בדרך רחוקה מפני שהוא יכול להגיע לירושלים אחר חצות.

להבנתו, גם אם האדם יכול להגיע לירושלים במהלך זמן שחיטת הפסח, ואף לשחוט בפועל את הפסח, מכל מקום – מכיוון שהוא אינו יכול להגיע לתחילת זמן השחיטה, הוא נדחה לפסח שני. האחרונים התקשו בהסבר הדברים.²²

נראה לי, שחייבים להסביר את שיטתו על פי שיטתו העקרונית שהתבארה לעיל, שמצוות שחיטה היא מצווה עצמאית ואינה רק לצורכי האכילה. זאת בעוד שלדעת רש"י ושאר הראשונים, שחיטת הקורבן נועדה לצורכי מצוות אכילת הפסח, וממילא אם אדם נמצא במקום שיכול להגיע ממנו לירושלים בזמן השחיטה, ניתן יהיה לשחוט עליו, שהרי העיקר הוא האכילה, ובערב הוא יאכל. ואם לא יגיע בזמן השחיטה אלא רק בזמן האכילה, נחלקו (בגמרא שם) עולא ורב יהודה. לדעת הרמב"ם, שקיימת מצוות שחיטה בנפרד ממצוות אכילה, ממילא אם אדם רחוק מירושלים, אף **מתחילת** זמן השחיטה – הוא כבר מוגדר כנמצא 'בדרך רחוקה'. ואמנם הוא יכול להתקרב, ועדיין להספיק לשחוט הפסח, אך מכל מקום, בזמן השחיטה הוא היה **גם** 'בדרך רחוקה', והפסוק אומר מפורשות שמי שהיה ב'דרך רחוקה' נדחה מלהקריב הפסח, ורב ששת קבע (וכך פוסק הרמב"ם שם בה"ג) שגם אם אחרים שחטו עליו, והוא יספיק להגיע עד שעת האכילה, לא יכול לאכול מפני ש'דרך רחוקה' היא דחייה. נמצא שאדם זה היה בזמן שחיטת הקורבן במציאות של 'דרך רחוקה', והתורה דחתה אותו במפורש מקורבן פסח. כדברינו לעיל (פרק א) בנוגע למי שהוא טבול יום ומוגדר 'טמא', ולכן הוא אינו יכול להקריב הפסח.²³

22. מהר"י קורקוס (פ"ה ה"ט) כותב: "זבכך אפשר לפרש גם לשון רבינו כשיטת רש"י, והכל יוצא לדרך אחד", ולא כתב איך ניתן לפרש; ראה עוד במרכבת המשנה (שם); בשו"ת שאגת אריה (סי' יז), הקשה קושיות רבות על דברי הרמב"ם, ובכללן: "מאיזה טעם ראוי לחייבו בעומד בהנץ החמה פחות מט"ו מילין מירושלים, כיוון שעדיין לא חל חיובא דפסח עליו, שהרי זמן שחיטת הפסח אינו אלא עד בין הערבים, שהוא בחצות היום, ועד אותו שעה לא רמי חיובא דפסח עליה". בדברות משה (גיטין עמ' תטז) תירץ: מכיוון שבעלות השמש של י"ד הוא מחוייב לצאת מביתו להקריב, ממילא יש להחשיבו כנתחייב קצת במצוות הפסח; החזו"א (זבחים סי' ד אות טז) כתב: "נראה דווקא בעמד שם (=חוץ 15 מיל) כל זמן השחיטה, הוא בכלל 'דרך רחוקה', אבל אם נכנס בערב פסח תוך 15 מיל נתחייב בפסח".

23. וראה שאגת אריה (סי' יז), שאין דין נדחה בבני אדם, וכן כתב החזו"א (שם). ואולם, כאמור, כוונתנו היא שהתורה החילה על האדם הזה דין 'דרך רחוקה' ודין 'טמא לנפש' לטבול יום, ולכן הוא אינו יכול להקריב הפסח. לפי דברינו מיושבת גם הקושיה שהקשה החזו"א (שם), על דעת רב שכאשר יש מחצה על מחצה, שולחים אדם לדרך רחוקה, וקשה, הרי הוא היה בזמן תחילת השחיטה בעזרה. לדברינו, הדבר ברור: לא תחילת זמן השחיטה קובעת, ולא סופו. מה שקובע הוא משך כל זמן השחיטה. אם **בחלק מהזמן** האדם נמצא ב'דרך רחוקה', ממילא הוא נדחה ואינו יכול להקריב.

והנה, לכאורה דברינו קשים: הרמב"ם כותב (שם ה"ח): "ואי זו היא דרך רחוקה, חמשה עשר מיל חוץ לחומת ירושלים". לפי דברינו, היה צריך לכתוב: "חוץ לעזרה", ולא לירושלים.²⁴ לשונו של הרמב"ם היא למעשה ציטוט מדברי עולא: "ממודעים לירושלים". עוד קשה על שיטתנו, מלשון הרמב"ם (בהלכה ט הנ"ל): "מפני שהוא יכול להגיע לירושלים אחר חצות", והרי כתבו הראשונים שתחילת זמן השחיטה מן התורה הוא חצות, ולא אחר חצות.²⁵

נראה שהקושיה השנייה אינה קשה לשיטת הרמב"ם, שהרי הוא עצמו קובע (קו"פ פ"א ה"ד): "שחיטת הפסח אחר חצות" ולפי זה תחילת הזמן הוא לאחר חצות, ומי שבזמן אחר חצות נמצא בדרך רחוקה, הוא הנדחה. לפי דברים אלו, אולי מתורצת גם הקושיה הראשונה: המרחק של חמש עשרה מיל הוא בין מודיעין לחומת ירושלים, ומי שיצא בהנף החמה ממודיעין – יגיע בחצות בדיוק רק לחומת ירושלים, אך מכיוון שזמן שחיטת הקורבן הוא "לאחר חצות", הוא יספיק להגיע לעזרה בזמן תחילת השחיטה.

1. אונן

במשנה (פסחים צא,ב) נאמר: "אונן טובל ואוכל את פסחו לערב". הגמרא מסבירה זאת, מפני שאנינות לילה דרבנן, ולא העמידו חכמים את דבריהם במקום כרת. מדברי הגמרא הללו נראה שלמרות שאונן אסור בהקרבת קורבנות (זבחים צט,ב), מכל מקום את קורבן הפסח הוא מקריב, מפני שעיקרו לאכילת הלילה.²⁶ בניגוד לדברי המשנה הללו, בברייתא (זבחים שם) נאמר שאונן אסור בהקרבת קורבן פסח עצמו. הגמרא מתרצת את הסתירה בכמה הסברים.²⁷

24. העיר לי הרב הראל דביר, שהרש"ש (צג ע"ב) כתב שירושלים לאו דווקא אלא הכוונה עזרה. וכן כתב בשפת אמת (צג ע"ב) בדברי ההו"א שלו: שאולי העזרה נמצאת בצד המערבי של ירושלים. והקשה הרב דביר (בספרו פסח לה' עמ' עה הערה 24) שאין דברי השפת אמת מתאימים למציאות הידועה לנו; לפי דברינו במאמר, נראה שלא כמסקנת הרב דביר (שם), וגם אם בעתיד תורחב ירושלים, המדידה לדרך רחוקה תהיה מהעזרה, ולא כדבריו מתחילת העיר החדשה.

25. רש"י (פסחים צג ע"ב ד"ה חמשה עשר): "ושעת שחיטה מחצות היום ואילך, דבין הערבים כתיב ביה כתמיד, ותמיד, אף על פי שנשחט בשש ומחצה זמנו מן התורה מתחלת שבע ואילך". וראה שם הערת רע"א.

26. רש"י (שם ד"ה לא העמידו): "לא העמידו דבריהם לאוסרו באכילת פסחו מפני אנינות דדבריהם, דהא פסח כרת הוא, אבל אכילת קדשים עשה בעלמא הוא ואכלו אותם אשר כפר בהם". מכיוון שאי הקרבת פסח הוא איסור כרת, אך איסור אכילתו בלילה הוא מדבריהם, לא העמידו חכמים את איסור אכילת קדשים באנינות לילה כנגד קורבן הפסח, ואפשרו גם את עשייתו ביום. ההבנה היא שעיקר קורבן הפסח הוא לצורך אכילתו בלילה וממילא ההקרבה ביום טפלה לה.

27. חלק מאמוראים סבורים שאין איסור שילוח קורבנות בקורבן פסח, ודברי הברייתא האוסרת אינם מדויקים (לדעת רב חסדא כדי נסבה ולדעת רב ששת כוונת הברייתא בלשון "פסח" לשלמי פסח).

אביי מחלק בין אנינות שחלה לפני חצות היום לאנינות שחלה לאחריו. אם היא חלה לפני חצות, האנינות קודמת לחיוב הקרבת הקורבן, ואינו יכול להביא קורבן פסח. לעומת זאת, אם המת נפטר לאחר חצות, שכבר חלה על האונן חובת הבאת קורבן הפסח, יביא את קרבנו, ויטבול ויאכל לערב.

רבא מתרץ (לגירסת רש"י): "אידי ואידי אחר חצות" כלומר, חיוב הבאת קורבן פסח חל תחילה, ואחר כך חלה חובת אנינות. הברייתא הסוברת שלא יביא סבורה שדין פסח ככל שאר הקורבנות, שאונן אינו מביא אותם, והמשנה בפסחים שכותבת: "טובל ואוכל" מדברת במקרה של דיעבד – עברו והקריבו עליו קורבן הפסח, ואז מותר לו לאכול בלילה. כותב הרמב"ם (קרבן פסח פ"ו ה"ט):

האונן ראוי לאכול הפסח לערב, מפני שאנינות לילה מדבריהם, לא העמידו דבריהם במקום כרת בדבר זה אלא שוחטין עליו וטובל; ואחר כך אוכל, כדי שיפרוש מאנינותו, ולא יסיח דעתו. במה דברים אמורים? שמת לו המת אחר חצות, שכבר נתחייב בקרבן פסח, אבל אם מת לו המת קודם חצות – אין שוחטין עליו, אלא ידחה לשני, ואם שחטו עליו וזרקו הדם, טובל ואוכל לערב.

נושאי כלי הרמב"ם התקשו, איך הוא פוסק כאביי (המחלק בין לפני חצות לאחריו), והרי כלל נקוט בידינו שבכל מחלוקותיהם הלכה כרבא, מלבד שש מחלוקות יוצאות גופן. נוסף על כך קשה, איך הרמב"ם פוסק שאם מת לו מת לפני חצות ושחטו עליו הפסח אוכל בערב, והרי החלוקה בין לכתחילה לדיעבד מקורה בדברי רבא, והוא עצמו סבור שדין המשנה בפסחים אמור רק במת לו מת אחר חצות.

האחרונים²⁸ כתבו, שלדעת הרמב"ם, הגרסה בדברי רבא היא: "אידי ואידי קודם חצות", כלומר: הן המשנה הכותבת ש"טובל ואוכל", הן הברייתא האוסרת עליו להביא – שתיהן עוסקות במקרה של מת שנפטר קודם חצות. לפי זה, הרמב"ם פוסק כגרסתו בדברי רבא, ויוצא שלדעתו ההלכה היא: מת לאחר חצות – שוחטים לכתחילה, מת לפני חצות – אין שוחטים, ואם שחטו – טובל ואוכל לערב.

והנה, בעוד שלפי שיטת רש"י (בדעת רבא), אסור לשחוט לכתחילה את קורבן הפסח בכל מצבי האנינות, ובדיעבד התירו את האכילה אם שחטו לאחר שכבר חלה חובת ההקרבה (=מת לאחר חצות) – לדעת הרמב"ם, קיימת מציאות שבה אף שוחטין לכתחילה על אונן – אם מת לאחר חצות. ברור הדבר, שהיתר במקרה כזה אינו נובע מדיני אכילת הקורבן, שהרי לגבי אכילת הקורבן אין משמעות לעיתוי המדויק של הפטירה, והיה צריך להיות מותר לכתחילה גם אם הוא נפטר לפני חצות, אלא על כרחך שהיכולת להקריב לכתחילה נובעת מכך שלא חלו עליו דיני אנינות כאשר חלה עליו חובת השחיטה. החיוב לאונן

28. ראה שערי היכל (זבחים, מערכה רסא, הערה 27), סיכום שיטות האחרונים.

להקריב את הקורבן איננו נובע מכך שיהיה מותר לו לאכול בערב, אלא זהו דין בפני עצמו, שעתה מצוות שחיטת הקורבן דוחה את דיני האנינות. אין קשר הכרחי בין מצוות השחיטה למצוות האכילה.²⁹

דברי הרמב"ם על מציאות שבה לכתחילה מקריבים באנינות קשים, שהרי הדין העקרוני הוא כמובא בברייתא (זבחים צט,ב), שבמצב של אנינות, אי אפשר להקריב קורבן, גם לא קורבן פסח. ומה בכך שחובת ההקרבה קדמה לאנינות, והרי עתה עדיין לא נשחט הקורבן ואנינות דוחה חובת הקרבה. על דברי הגמרא (זבחים צט,ב) המתירה בהוה אמינא שחיטת הפסח לכתחילה, כותבים התוספות (ד"ה אמר):

ויש לתמוה, דמשמע דשרי ר' שמעון לשחוט ולזרוק אחר שמת לו מת, משום דאנינות לילה דרבנן, והלא אנינות יום דאורייתא. ודל אכילה מהכא, מכל מקום, הקרבה ביום אסור בחטאת עולה ואשם, דאסור להביא כשהוא אונן... וכי תימא, משום דאתי עשה דפסח ודחי עשה דאנינות, דכשהוא שלם מביא – אם כן, היכי דייק מינה אנינות לילה מדרבנן, אפילו היא דאורייתא דחיא... ונראה לפרש, כיון דעיקר פסח לא בא אלא לאכילה... הלכך, לא חיישינן ביה לאנינות בזמן הקרבה, אלא בזמן אכילה, ואף על גב דאכילה לא מעכבת.

התוספות לשיטתם, שעיקרה של מצוות שחיטה הוא לצורכי אכילה הנעשית בלילה, כותבים שאנינות כזאת אינה דוחה את ההקרבה. אך דבריהם אינם מתיישבים לשיטת הרמב"ם, המחלקת בין מת לאחר חצות ללפני חצות, שהרי אם הטעם הוא מפני שעיקר השחיטה לצורכי אכילה, אם כן אין לחלק בין המקרים. כמו כן, הם סותרים את עיקר דברינו, שלשיטת הרמב"ם יש שתי מצוות נפרדות. וכתב המאירי (מועד קטן טו,ב):

אבל שנתחייב בקרבן שאין שעתו עוברת, כגון חטאות ואשמות – אינו משלחן בימי אבלו להקריבם, ואין צריך לומר שאין מביאם הוא בעצמו... ואם הייתה שעתן עוברת, כגון פסח ושלמי חגיגה, משלחן. ועל זו אמרו: אונן טובל ואוכל פסחו לערב, דמשמע שכבר שלחם בארבעה עשר בעזרה.

קשה לומר ששיטת הרמב"ם נובעת מהטעם שזו מצווה עוברת, שהרי לא מצינו בדבריו היתר אכילת אונן אף בליל ט"ו לשלמי חגיגה, שגם היא מצווה עוברת. וכן אם הטעם הוא שזו מצווה עוברת, היה צריך להתיר לכתחילה לשחוט גם אם מת לו מת לפני חצות.³⁰

29. ראה שערי היכל (זבחים שם עמ' תתקטו), שגם כתבו כך; וצריך לומר שמשמעות דברי הרמב"ם, המצדיקים את ההלכה הזאת בגלל "שאנינות לילה מדבריהם, ולא העמידו דבריהם במקום כרת", היא כך: מכיוון שבנוסף למצוות השחיטה, יש גם מצוות אכילה, ואם לא היה יכול לאכול (בגלל אנינות), הם היו אוסרים את מצוות השחיטה עצמה, למרות שאי שחיטה הוא בכרת.

30. וראה בשערי היכל (זבחים עמ' תתקיב) בשם השפת אמת, שהסביר את ההלכה שבפסח מביאים גם באנינות, מפני שהוא קורבן ציבור ואינו "קורבנו".

יכול להיות שהרמב"ם לומד את דינו מדרשות אביי, שהרי לשיטתו אביי ורבא לא נחלקו. וממילא, הלימוד של אביי להבדל בין קודם חצות לאחר חצות נלמד מהפסוקים העוסקים באיסור היטמאות למתים בערב הפסח. וזה המקור גם לעניין דין אונן. לפי זה, יש לימוד מיוחד מפסוק שאם לא היה אונן בזמן חצות, מחויב להקריב הפסח. וצ"ע.

ז. שחיטת פסח על היחיד

נאמר בגמרא (פסחים צא,א):

תנו רבנן: מניין שאין שוחטין את הפסח על היחיד - תלמוד לומר: "לא תוכל לזבח את הפסח באחד", דברי רבי יהודה. ורבי יוסי אומר: יחיד ויכול לאכול - שוחטין עליו, עשרה ואין יכולין לאכול - אין שוחטין עליהן. ורבי יוסי, האי באחד מאי עביד ליה? מיבעי ליה לכדרבי שמעון. דתניא, רבי שמעון אומר: מניין לזוּבַח את פסחו בבמת יחיד, בשעת איסור הבמות, שהוא בלא תעשה - תלמוד לומר: "לא תוכל לזבח את הפסח באחד שעריך"... ורבי יהודה, האי מנא ליה? תרתי שמעת מינה. ולרבי יוסי, ממאי דלהכי דקאמר רבי שמעון, דילמא כדקאמר רבי יהודה הוא דאתא? אמר לך: לא סלקא דעתך, דהא כתיב איש לפי אכלו.

לדעת ר' יהודה, מדברי הפסוק 'באחד שעריך' לומדים איסור על שחיטה ביחיד, ואף בדיעבד אי אפשר להתיר, גם אם היחיד יכול לאכול לבדו את הפסח. לעומת זאת, לדעת ר' יוסי, ניתן לכתחילה לשחוט קורבן פסח על היחיד, אם הוא יכול לאכול את כולו, שנאמר: "איש לפי אוכלו תכוסו על השה" - המניין לשחיטה נמדד לפי יכולת האכילה. ומהפסוק 'באחד שעריך' למד ר' יוסי את דינו השני של ר' יהודה - איסור הקרבה בבמה קטנה.

הרמב"ם (קורבן פסח פ"ב ה"א-ה"ב) כותב:

[א] אין שוחטין את הפסח אלא למנוייו, שנאמר: "תכוסו על השה" מלמד שמתמנים עליו כשהוא חי... [ב] יחיד ששחט את הפסח לעצמו, כשר, והוא שיהיה ראוי לאכול את כולו. ומשתדלין שלא ישחט לכתחילה על יחיד, שנאמר: "יעשו אותו".

נראה שדברי הרמב"ם הללו אינם כסוגיה הנ"ל, בכמה נקודות:

א. לשיטתו, איסור שחיטה על היחיד הוא רק לכתחילה. וזה שלא כדברי ר' יהודה שפוסל אף בדיעבד, ולא כר' יוסי שמתיר אפילו לכתחילה.

ב. לשיטתו, הדין שאין שוחטין על היחיד נלמד מהפסוק "יעשו אותו", אך אין לכך מקור בסוגיה.

ג. הרמב"ם אינו מזכיר את הפסוקים שמהם למדו איסור או היתר לשחוט הפסח על היחיד – לא את הפסוק "באחד שעריך"³¹, ולא את הפסוק "לפי אכלו תכוסו"³².

נקודה נוספת שיש לברר היא, מאיזה פסוק "יעשו אותו" למד הרמב"ם את דינו, האם מהפסוק שנאמר בפסח ראשון (שמות יב, ו): "וכל עדת ישראל יעשו אותו", או מהפסוק שנאמר בפסח שני (במדבר ט, יב): "ככל חוקת הפסח יעשו אותו".

בנקודה זו, נחלקו ר' דניאל הבבלי ור' אברהם בן הרמב"ם. לדעת ר' דניאל הבבלי (שו"ת ברכת אברהם סימן ה), הרמב"ם למד זאת מפסח שני, כדברי הגמרא (פסחים צה, א): "זרבנו, האי יעשו אותו מאי עבדי ליה? מיבעי ליה: שאין שוחטין את הפסח על היחיד, דכמה דאפשר לאהדורי מהדרינן". וזה ממש תורף דברי הרמב"ם, ש"יעשו אותו" מלמד שלכתחילה מחזרים אם אפשר למצוא עוד אנשים שיעשו הפסח, ואין עושים אותו ביחיד. מנגד, ר' אברהם בנו של הרמב"ם (מובא בכסף משנה קורבן פסח פ"ב ה"ב) כותב:

שלא כתב בפירוש אין שוחטין לכתחלה, אלא דרך זירוז, שמשדלין שלא ישחט לכתחלה על יחיד. ולא סמך בזה אלא על הכתוב שהביא: "יעשו אותו", והוא הכתוב האמור בפסח ראשון: "כל עדת ישראל יעשו אותו".

לדעתו, שלא כדברי ר' דניאל הבבלי, הרמב"ם מסתמך דווקא על הפסוק שנאמר בעשיית פסח ראשון. השאלה היא, מה החשיבות ההלכתית לכך שדינו של הרמב"ם נובע מהפסוק בפסח ראשון או מהפסוק שנאמר בפסח שני.

ונראה לומר, שהפסוק בפסח ראשון מתייחס רק לעשיית הקורבן – השחיטה, ואילו הפסוק בפסח שני מתייחס לכל דיני הפסח והאכילה (הגמרא פסחים צה, א לומדת מדברי הפסוק גם דיני אכילת הקורבן עם מצה ומרור). ההבדל אם הלימוד נובע מהפסוק "יעשו אותו" שנאמר בפסח שני או ראשון הוא, האם ההלכה שאין שוחטין הפסח ביחיד היא אילוץ הנובע מיכולת האכילה (=פסח שני), וזאת מכיוון שבדרך כלל אין אדם אחד

31. מדברי ר' דניאל הבבלי בקושיותיו לר' אברהם בן הרמב"ם (מובא בשו"ת ברכת אברהם סימן ה, והודפס ברמב"ם מהד' פרנקל על הגיליון), משתמע שהיתה לו גרסה אחרת בדברי הרמב"ם, שמנתה את הפסוק "באחד שעריך" כלאו בפני עצמו (ולפי זה הרמב"ם פסק כר' יהודה). ר' אברהם עונה לו שהרמב"ם לא מנה את "לא תוכל לזבוח בשעריך" כמצוות לא תעשה, "לא בספר המצוות ולא בראש ספר המדע, ולא בהלכות קורבן פסח, ולא במאמר ממאמריו".

32. הרמב"ם מביא את הפסוק "תכוסו על הש"ה" רק לעניין שהמניין ייעשה לפני השחיטה, ואינו לומד את ההלכה הזאת מ"לפי אוכלו" אלא "תכוסו על הש"ה" מלמד שמתמנים עליו כשהוא חי – עדיין שה. והמילה "תכוסו" במשמעות מניין ולא במשמעות שחיטה.

יכול לאכול את כל הקורבן, ולכן מחזרים אחר חייבים נוספים, או שזה מהות מצוות השחיטה (=פסח ראשון): לכתחילה, צריך לקיים את מצוות שחיטת הקורבן ברבים.³³

אך עדיין לא ברור, לשיטת ר' אברהם, איך למד הרמב"ם שדין העשייה ביחיד הוא רק בדיעבד, ולכתחילה צריך לעשות ברבים. ונראה לומר, שהלימוד הוא **מפשט הפסוק** "יעשו" – לשון רבים. לפי זה, לכאורה גם ר' יוסי אינו יכול לומר שהפסח נשחט על היחיד. אך מכיוון שבפסוק השני נאמר: "איש לפי אוכלו תכוסו על השה", ממנו לומדים שהשחיטה היא למנויים, ויכול להיות גם מנוי אחד המסוגל לאכול לבדו. לכן למד הרמב"ם שיש הבדל בין לכתחילה לדיעבד, ופסק שעשיית הפסח נעשית ברבים, אך בדיעבד היא כשרה אף למנוי אחד.

ועדיין יש לבאר את מקור דברי הרמב"ם.

והנה, להבנה הפשוטה בסוגיה, ר' יוסי לומד את עצם ההלכה ששוחטים את הפסח על היחיד מהפסוק: "איש לפי אוכלו תכוסו", ומצוות אכילה מגדירה את אופייה של מצוות השחיטה, וממילא ניתן אף לכתחילה לשחוט על היחיד אם הוא יכול לאכול הכל. לעומת זאת, הרמב"ם סבור שהפסוק "יעשו" העוסק רק במצוות השחיטה, הוא המלמד את אופייה של מצוות השחיטה, שהרי מצוות שחיטה ואכילה הן נפרדות. לכן, לכתחילה צריך לשחוט ברבים. ועם זאת, מכיוון שבנוסף למצוות השחיטה קיימת גם מצוות אכילה, והפסח צריך להישחט למנויים-אוכלי, וזה נלמד מהפסוק "תכוסו" (כדבריו בהלכה א), ממילא יכול להיווצר בדיעבד מציאות שחיטה על היחיד.

גם במקרה זה, דעת הרמב"ם היא שדרשת חכמים אינה יכולה לסתור את פשט המקרא, ולכן הפסוק "איש לפי אוכלו תכוסו" אינו ללמד שלכתחילה הפסח נשחט רק לפי אוכליו ואפילו הוא יחיד, שהרי מנגד, הפסוק דווקא העוסק בהלכות שחיטה כותב "יעשו" ברבים.

ח סיכום

שיטת הרמב"ם בהלכות קורבן פסח היא, שדברי המקרא בפשוטם מבטאים את גדרי המצווה, והתורה מציינת במפורש רק את שחיטת הקורבן ואינה כותבת את דיני ההקרבה,

33. ראה תורה תמימה (שמות פ"ב הערה לד), שכתב: "ועיין ברמב"ם... דאף דמדינא מותר, בכל זאת משתדלין שלא לשחוט על היחיד, ונראה טעם הדבר, משום ברוב עם הדרת מלך... ודבריו נובעים מסוגיא דפסחים צה ע"א... ומשמע דזה קאי אליבא דר' יוסי, דמדינא שוחטין את הפסח על היחיד, ורק משום הדור מצוה דברוב עם, משתדלין שלא לשחוט על היחיד. אבל לפי, אין דברי הרמב"ם מבוררין כל כך... ולא סיים דהטעם משום הדור מצוה, ובלתי תוספת לשון זה, **משמע דמגוף הדין הוא**, והרי הוה שתי דרשות אלה סותרות זו את זו... אמנם יש לומר בטעמיה דהרמב"ם בדין זה, שהוא משום גזרה שלא יבאו לידי נותר. ועדיין צ"ע."

מכאן שבקרבן פסח, מעשה השחיטה הוא המטרה, וזאת בניגוד לשחיטת שאר הקורבנות, שבהם השחיטה היא אמצעי להקרבה ואכילה. מסקנה זו מכריחה לומר שמצוות שחיטה ומצוות אכילה הן מצוות נפרדות. עמדתו זו של הרמב"ם היא בניגוד לשיטת רוב הראשונים, שסבורים שמצוות שחיטה ומצוות אכילה קשורות זו בזו שהרי קורבן פסח לא בא אלא לאכילתו.

שיטתו הייחודית של הרמב"ם: שמצוות השחיטה ומצוות האכילה הן שתי מצוות נפרדות מתבטאת גם לאורך הדיון בפרטי ההלכות עצמם. וגם שם לשיטת הרמב"ם לימוד ההלכה הוא בפשט דברי התורה, ולכן להבנתו דרשות חז"ל המלמדות את פרטי ההלכות אינן יכולים לסתור את פשטי המקראות. מתוך שני העקרונות הללו, סבור הרמב"ם:

א. בניגוד לדעת הראשונים הסבורים ששוחטים קורבן פסח על כל טבול יום, שהרי הוא יכול לאכול בלילה. סבור הרמב"ם ששוחטים על טבול יום מטומאת שרץ, אבל אין שוחטים על טבול יום מטומאת מת, שעליו נאמר פסוק מפורש: "ויהי אנשים", וקבלו חז"ל שמדובר בטמא מת ביום שביעי שלו. (לדעת הראשונים, הפסוק מדבר בטמא מת שלא היזו עליו ולא טבל).

ב. מכיוון שהרמב"ם מסיק את דינו דווקא מפשט הפסוקים, לכן לשיטתו שוחטים וזורקים על טבול יום מטומאת מת שאינה כתובה מפורשות בתורה, דהיינו, הטומאת שאין נזיר מגלח עליהן. ההיגיון בכך הוא שהפסוק אינו עוסק בכזאת טומאה.

ג. טמא שרץ שנמנע מלהיטהר עד לאחר שעבר זמן הקורבן, הרי הוא כמי שבמזיד נמנע מלהקריב, למרות שיכול עדיין להספיק לטבול ולאכול. וזאת משום שמצוות שחיטה היא נפרדת ממצוות אכילה, והוא נמנע מלהיטהר בזמן השחיטה.

ד. לדעת הרמב"ם, איסור עשיית פסח בערלות הוא איסור עצמאי, כפשט דברי התורה, ואינו נובע מכך שערל מנוע מלאכול בקורבן, כשיטת רש"י ותוספות. ולכן לדעתו, גם אם מל עצמו לאחר השחיטה, הוא אינו אוכל מהפסח שהקריבו עליו, ואילו לדעת הראשונים יכול לאכול.

ה. מכיוון שלדעת הרמב"ם, מצוות שחיטה היא עצמאית ואינה רק לצורכי אכילה, ממילא המושג שקבעה התורה 'דרך רחוקה' מתייחס למצווה זו. ומכיוון שהלכה נפסקת כרב ששת, שמי שנמצא בדרך רחוקה נדחה מחיוב עשייה אף אם יגיע לזמן האכילה – לכן סבור הרמב"ם שגם אם הוא היה בחלק מהזמן 'בדרך רחוקה', ממילא הפסוק דחה אותו מהקרבה. ולכן, להבנתו, מי שהיה רחוק מירושלים בהנף החמה יותר מחמש עשרה מיל, לא יכול להקריב הפסח. לדעת שאר הראשונים חייב, מכיוון שיכול להגיע עד סוף זמן השחיטה, ויוכל לאכול.

ו. לשיטת הראשונים, שעיקר שחיטת הקורבן היא לאכילה, כל מצבי האנינות שווים, ואונן אינו מקריב לכתחילה קורבן פסח – בין שחלה אנינותו לפני זמן חיוב שחיטת הפסח, ובין לאחריו. ובדיעבד, אם שחטו, אוכל. אך לדעת הרמב"ם, שחיטת קורבן פסח היא מטרה, ואינה רק בשביל האכילה, ולכן קיים הבדל בין אנינות שחלה לפני חצות לאנינות שחלה אחרי זמן חצות המחייב בפסח. אונן שאנינותו חלה לאחר חצות, מקריב לכתחילה, ואילו אונן שאנינותו חלה לפני חצות, אינו מקריב לכתחילה.

ז. לדעת הרמב"ם, אין שוחטים לכתחילה את הפסח על היחיד, ודין זה נלמד מכך שכתוב "יעשו" ברבים. הלכה זו אינה אילוץ, בגלל שיחיד שבדרך כלל אינו יכול לאכול את כל בשר הפסח, אלא היא נובעת ממהותו של קרבן פסח – פסח נעשה ברבים. קיימת הפרדה בין מצוות שחיטה למצוות אכילה. לדעת ר' דניאל הבבלי, וכפי הנראה בפשט הסוגיה (בדעת ר' יוסי) – אם יכול אדם אחד לאכול את הפסח כולו, הפסח נשחט אף לכתחילה על היחיד.